

آشنای با عرفان اسلام

دکتر احمد سعیدی

استادیار گروه عرفان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

با نظارت علمی:

دکتر حسین مظفری

استادیار گروه عرفان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

مهدی بایابی المشیری

عضو هیئت علمی گروه فلسفه مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

سرشناسه	سعیدی، احمد، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	آشنایی با عرفان اسلامی / احمد سعیدی، با نظارت علمی حسین مظفری، مهدی بابایی المشیری.
مشخصات نشر	قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۵۹.
مشخصات ظاهری	۳۱۰ ص.
فروست	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۵۹، عرفان، ۵۰.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۱۱۷-۹
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا.
یادداشت	کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
موضوع	عرفان.
موضوع	Mysticism
شناسه افزوده	مظفری، حسین، ۱۳۴۸ - ، ناظر.
شناسه افزوده	بابایی المشیری، مهدی، ۱۳۴۴ - ، ناظر.
شناسه افزوده	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
رده‌بندی کنگره	BP۲۸۶/س۶۱۵
رده‌بندی دیویی	۲۹۷/۸۳
شماره کتاب‌شناسی ملی	۴۸۷۹۳۴۴

شماره ردیف ۱۳۴۸
شماره موضوعی عرفان-۵۵
۱۳۹۶-۸۰

■ آشنایی با عرفان اسلامی

- مؤلف: احمد سعیدی
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: پایپروس
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۶
- شمارگان: ۳۰۰
- قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸
- تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶-۲۵
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱-۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹-۲۵

فهرست مطالب

۱۵.....	مقدمه معاونت روهشی
۱۹.....	پیشگفتار

بخش اول: کلیات

فصل اول: عرفان، تصوف و اسلام

۲۴.....	درآمد
۲۵.....	رابطه عرفان و تصوف
۲۵.....	معنای لغوی عرفان و تصوف
۲۶.....	معنای اصطلاحی عرفان و تصوف
۲۸.....	عرفان و اسلام
۲۹.....	۱. هویت اسلامی
۳۰.....	۱-۱. خاستگاه اسلامی
۳۳.....	۱-۲. محتوای اسلامی (نسبت «طریقت» و «حقیقت» با «شریعت»)
۴۰.....	۱-۳. میزان و معیار اسلامی برای ارزیابی آموزه‌ها
۴۱.....	۱-۳-۱. عقل

۴۱	۱-۳-۲. استاد یا پیر سلوکی.....
۴۳	۱-۳-۳. دین (یا شریعت به معنای عام).....
۴۷	۲. تأثیر گذاری عرفان اسلامی در حوزه دین پژوهی و فهم بطون شریعت.....
۵۰	خلاصه فصل.....
۵۱	پرسش ها.....
۵۱	برای پژوهش بیشتر.....
۵۳	منابعی برای مطالعه بیشتر.....
۵۴	برای مطالعه.....
	فصل دوم: تاریخچه مختصر عرفان اسلامی
۵۶	درآمد.....
۵۶	ادوار پنج گانه تاریخ عرفان اسلامی.....
۵۷	دوره نخست (دوره آغازین).....
۶۱	دوره دوم (دوره بالندگی و تکامل).....
۶۴	دوره سوم (دوره اوج و شکوفایی).....
۶۵	دوره چهارم (دوره افول).....
۶۶	دوره پنجم (دوره احیا و بازیابی).....
۷۱	خلاصه فصل.....
۷۲	پرسش ها.....
۷۳	برای پژوهش بیشتر.....
۷۳	منابعی برای مطالعه بیشتر.....
۷۴	برای مطالعه.....

بخش دوم: آشنایی با علم عرفان عملی
فصل سوم: چیستی و مبادی علم عرفان عملی

درآمد.....	۹۶
تعریف عرفان عملی و علم عرفان عملی.....	۹۷
موضوع علم عرفان عملی.....	۹۹
غایت علم عرفان عملی.....	۱۰۲
نسبت علم عرفان عملی و علم اخلاق.....	۱۰۳
وجوه مشابه.....	۱۰۳
وجوه تمایز.....	۱۰۳
مهم‌ترین کتب علم عرفان عملی.....	۱۰۵
منازل و مقامات عرفانی در کتاب منازل السائرین.....	۱۰۹
موهبت و کسب.....	۱۰۹
حال و مقام.....	۱۱۰
منزل.....	۱۱۱
تعداد منازل و مقامات سلوکی.....	۱۱۱
رابطه منازل با یکدیگر.....	۱۱۳
خلاصه فصل.....	۱۱۷
برسش‌ها.....	۱۱۹
برای پژوهش بیشتر.....	۱۱۹
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۱۱۹
برای مطالعه.....	۱۲۰

فصل چهارم: اسلام و عرفان عملی (۱)

درآمد.....	۱۳۸
تأثیر متون دینی بر عارفان مسلمان در حوزه عرفان عملی.....	۱۳۸
۱. سیر و سلوک الی الله در متون دینی.....	۱۴۰
۲. پاره‌ای از منازل و مقامات عرفانی در متون دینی.....	۱۴۶
اسلام و ریاضت.....	۱۴۸
خلاصه فصل.....	۱۵۵
پرسش‌ها.....	۱۵۷
برای پژوهش بیشتر.....	۱۵۸
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۱۵۸

فصل پنجم: اسلام و عرفان عملی (۲)

درآمد.....	۱۶۲
اسلام، محبت و عشق.....	۱۶۲
تشیع: مکتب محبت و مودت.....	۱۶۵
محبت: بهترین و سریع‌ترین وسیله تهذیب نفس.....	۱۶۶
تفاوت محبت و عشق.....	۱۶۹
ماهیت عشق.....	۱۷۰
انواع عشق.....	۱۷۱
۱. عشق سرایی (جسمانی یا حیوانی یا شهوانی).....	۱۷۱
۲. عشق مجازی (نفسانی؛ روحانی).....	۱۷۵
۳. عشق حقیقی (آسمانی).....	۱۷۷

۱۸۱	عشق و ارادت به انبیا و اولیای الهی
۱۸۳	عشق، پرستش، و فنای عاشق در معشوق
۱۸۵	خلاصه فصل
۱۸۶	پرستش‌ها
۱۸۷	برای پژوهش بیشتر
۱۸۸	منابع برای مطالعه بیشتر
	بخش سوم: آشنایی با علم عرفان نظری
	فصل اول: چیستی و مبادی علم عرفان نظری
۱۹۲	درآمد
۱۹۲	تعریف علم عرفان نظری
۱۹۴	موضوع عرفان نظری
۱۹۶	غایت عرفان نظری
۱۹۷	نسبت علم عرفان نظری با عرفان عملی
۱۹۸	۱. تأثیر عرفان عملی و علم عرفان عملی بر علم عرفان نظری
۲۰۰	۲. تأثیر علم عرفان نظری بر عرفان عملی و علم عرفان عملی
۲۰۲	نسبت عرفان نظری و فلسفه
۲۰۶	خلاصه فصل
۲۰۷	پرستش‌ها
۲۰۸	برای پژوهش بیشتر
۲۰۸	منابع برای مطالعه بیشتر
۲۰۹	برای مطالعه

فصل هفتم: خداشناسی عرفانی

درآمد.....	۲۱۶
خداشناسی عرفانی و تحلیل عرفانی از هستی.....	۲۱۶
۱. برداشت‌های انحرافی از آموزه «وحدت وجود».....	۲۱۸
۱-۱. بوج بودن غیر خدا (انکار هرگونه نفس الامر برای غیر خدا).....	۲۱۹
۲-۱. حلول، اتحاد، همه‌خدایی، همه‌خداانگاری.....	۲۲۱
۳-۱. تمایز احاطی حق از خلق.....	۲۲۵
۳-۲. تولید عرفانی (وحدت شخصی وجود) در کتاب و سنت.....	۲۲۷
۳-۳-۱. روایات مربوط به ظهور و حضور حق در همهٔ مواضع.....	۲۲۸
۳-۳-۲. آیات و روایات مربوط به قرب حق تعالی به انسان و سایر اشیا.....	۲۳۲
۳-۳-۳. روایات ناظر به وجه حق در اشیا.....	۲۳۳
۳-۳-۴. آیات و روایات مربوط به وحید افعالی.....	۲۳۴
خلاصهٔ فصل.....	۲۴۰
پرسش‌ها.....	۲۴۱
برای پژوهش بیشتر.....	۲۴۲
منابعی برای مطالعهٔ بیشتر.....	۲۴۳
برای مطالعه.....	۲۴۴
فصل هشتم: انسان‌شناسی عرفانی (حقیقت انسان و جایگاه او در چرخش نظام هستی)	
درآمد.....	۲۵۰
حقیقت انسان (موحد حقیقی).....	۲۵۱
جایگاه انسان در هستی (نسبت انسان با خداوند و عالم).....	۲۵۵

۲۵۵	۱. انسان کامل؛ تجلی اعظم و مظهر اتم حق تعالی
۲۵۶	۲. انسان کامل؛ اشرف مخلوقات
۲۵۶	۳. انسان کامل؛ هدف از خلق عالم و علت غایی آن
۲۵۸	۴. انسان کامل؛ روح عالم و علت بقای آن
۲۵۹	۵. انسان کامل؛ خلیفه و جانشین خداوند در زمین
۲۶۴	۶. انسان کامل؛ واسطه فیض حق
۲۶۶	انسان کامل در مقام مکتب اهل بیت
۲۶۸	خلاصه فصل
۲۷۰	پرسش‌ها
۲۷۰	برای پژوهش بیشتر
۲۷۲	منابع برای مطالعه بیشتر
۲۷۳	منابع
۲۸۵	نمایه‌ها

مقدمه **ماوندها** پز هشن

حقیقت اصیل ترین، - پز هشن - زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه‌ها و ترندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعی است مظلومیت حیثیت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حیثیت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا دست‌نکش و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیه السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها

سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نقلیات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب، با بی‌طولانی و پرچالش درپیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای^{ره} از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و حمایت از دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و با حمایت از دکتر احمدی تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در علم و عرفان که با تلاش پژوهشگر ارجمند، حجت‌الاسلام دکتر احمد سعیدی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه تصویری جامع از عرفان حقیقی برای علاقه‌مندان به علوم اسلامی است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجج اسلام دکتر حسین مظفری و مهدی بابایی المثنیری که با نظارت، مطالعه و ارائه نظریات سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند متان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

پیشگفتار

تلاش‌های فراوان در زمینه معرفی عرفان اسلامی انجام شده، و کتاب‌ها و مقالات ارزشمندی در این زمینه به رشته تحریر درآمده است؛ ولی هریک به دلیلی برای تدریس در دوره‌های فشرده برای مخاطبان ناآشنا و تاحدی بیگانه با فلسفه و عرفان مناسب نیستند. به‌طور مثال، کتاب مبانی و اصول عرفان نظری - گذشته از اینکه برای مخاطبان آشنا با فلسفه اسلامی تنظیم شده است - حجم زیادی دارد و به همین دلیل نمی‌توان محتوای آن را در یک دوره یک یا حتی دو واحدی عرضه کرد. از این رو، گروه عرفان مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^۱ تصمیم گرفت متنی ساده و کم‌حجم و عاری از مباحث پیچیده فلسفی و عرفانی، برای تدریس در دوره‌های فشرده تهیه کند.

متن حاضر متناسب با دو واحد درسی، در سه بخش (کلیات، آشنایی با علم عرفان عملی و آشنایی با علم عرفان نظری) تنظیم شده است. فصل اول از بخش اول این متن، درباره تعاریف عرفان و تصوف و نسبت این دو با یکدیگر و با اسلام است. فصل دوم به تاریخ مختصر عرفان اسلامی اختصاص داده شده است. در بخش دوم و در ضمن فصول سوم، چهارم و پنجم، چستی علم

عرفان عملی و رابطه آن با متون دینی تبیین شده، و سرانجام در بخش سوم و پایانی، در ضمن سه فصل، چستی علم عرفان نظری و برخی از مباحث اساسی این علم در حوزه خدانشناسی و انسان‌شناسی عرضه شده است.

از ابتدا قرار بر این بود که این اثر به‌طور کامل در چارچوب کتب و جزوات و اندیشه‌های استاد یزدان‌پناه - زیدعزه - باشد؛ اما نمی‌توان در فلسفه و عرفان قلم‌فرسایی کرد و از بیان شیوا، جذاب و آموزنده استاد شهید آیت‌الله مطهری^۱ و از دقت‌ها و باریک‌اندیشی‌های حضرت آیت‌الله جوادی آملی^۲ چشم پوشید. از این رو، در تألیف این نوشتار، علاوه بر آثار کتبی و شفاهی استاد یزدان‌پناه - زیدعزه - (شاگردان ایشان)، از آثار بزرگانی همچون استاد مطهری^۳ و استاد جوادی آملی^۴ نیز استفاده وافر شده است. ناگفته نپیداست که تمام عیوب و اشکالات و خلل‌های موجود در این متن، از نگارنده این سطور است و همه ویژگی‌های مثبت آن از بزرگانی است که نام آنها را زینت‌بخش این مقدمه قرار دادیم.

در پایان از ناظران محترم این پژوهش، جمیع اسلام و المسلمین حسین مظفری و مهدی بابایی المشیری و نیز از مسئولان مدیریت تدوین متون مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^۵ و ریاست محترم آن، آقای محمدتقی عارفیان، تشکر می‌کنم.

احمد سعیدی

شهر مقدس قم

تابستان ۱۳۹۶